

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми **«ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДИХАЛЬНИХ ВПРАВ ПРИ
КОРЕКЦІЇ ЗАЇКАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала:
здобувачка вищої освіти
денної форми навчання
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
Марина ПАВЛЕНІНА

Науковий керівник:
Олена ВЕРЖИХОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри
психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

Рецензент:
Олена ЧОПИК,
кандидат педагогічних наук,
доцент спеціальної та інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЄВОГО ДИХАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАЇКАННЯМ.....	8
1.1. Анатомо-фізіологічні механізми мовленнєвого дихання у дітей із заїканням.....	8
1.2. Особливості мовленнєвого дихання у дітей дошкільного віку при заїканні.....	19
1.3. Дихальна гімнастика як невід’ємна складова корекційно розвивальної роботи при заїканні.....	22
Висновки до першого розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ МОВЛЕННЄВОГО ДИХАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАЇКАННЯМ.....	29
2.1. Обґрунтування методики констатувального етапу дослідження.....	29
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження.....	37
Висновки до другого розділу.....	41
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ДИХАЛЬНИХ ВПРАВ ПРИ КОРЕКЦІЇ ЗАЇКАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	45
3.1. Методика формувального етапу дослідження для дітей із заїканням дошкільного віку.....	45
3.2. Аналіз результатів формувального етапу дослідження для дітей із заїканням дошкільного віку.....	58
3.3. Методичні рекомендації щодо використання комплексу вправ дихальної гімнастики з дітьми дошкільного віку із заїканням.....	67
Висновки до третього розділу.....	71
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗО – заклад освіти

ЗДО – заклад дошкільної освіти

ІРЦ – інклюзивно-ресурсні центри

ПМР – порушення мовленнєвого розвитку

КГ – контрольна група

ЕГ – експериментальна група

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. За відомостями української та зарубіжної статистики, кількість дітей з заїканням кожен рік збільшується. Аналіз досліджень і публікацій доводить, що проблема заїкання не втрачає своєї актуальності в умовах сьогодення, незважаючи на досить тривалу історію її вивчення. На даний час заїкаються приблизно 2,5 % дітей дошкільного віку. У зв'язку з цим, актуальним залишається питання удосконалення логокорекційної роботи з дошкільниками, які мають мовленнєві розлади. Розвиток мовлення є важливим надбанням дошкільного періоду, формування усного зв'язного мовлення у дітей із заїканням розглядають як процес особистісного становлення кожної дитини відповідно до її індивідуальних можливостей, що забезпечує успішність соціальної інтеграції дошкільника у шкільне життя. Ці діти складають особливу категорію дітей із заїканням (Н. Гаврилова, Ю. Рібцун, В. Тищенко, М. Шеремет).

Зволікання з корекцією даної мовленнєвої вади часто призводить до вторинної невротизації, що робить заїкання складним патологічним процесом. Дихальна система людини, окрім провідної функції, приймає активну участь в утворенні та функціонуванні мовленнєвої діяльності. Заїкання супроводжується перериваннями мови, повторенням окремих звуків, складів або цілих фраз, неприродним розтягуванням звуків. У дітей із заїканням мовленнєве дихання суттєво відрізняється від аналогічного у дітей з нормо-типовим розвитком. Це обумовлено особливостями дихального акту під час мовленнєвої діяльності (Л. Андрусишина, А. Богуш, І. Брушневська, О. Дудка, І. Мартиненко, І. Марченко, Ю. Пінчук, Є. Соботович, Л. Чайко).

Аналіз логопедичної літератури показує, що проблемою заїкання у дітей займалися низка дослідників, зокрема (Л. Андрусишина, Ю. Богачук, Н. Бондаренко, С. Конопляста, І. Мартиненко, Т. Сак, М. Шеремет); вивчення

образного мовлення, спілкування, комунікативної діяльності та активності дошкільників із заїканням (Н. Базима, О. Дудка, Н. Ільїна, І. Марченко, В. Тищенко); нормативні показники мовленнєвого розвитку та психолого-педагогічна характеристика дошкільників із заїканням (Л. Андрусина, Л. Артюшкіна, О. Колишкін, Є. Соботович, Т. Фещенко); система порушень фонетичного та фонетико-фонематичного боку мовлення (Н. Гаврилова, Ю. Рібцун); дослідження фонетичних, фонетико-фонематичних, граматичних та лексичних умінь у дітей із заїканням (Н. Марцун, О. Мілевська, Н. П'яткова); діагностика, корекція та шляхи подолання порушень у дошкільників із заїканням (Н. Базима, О. Денисяк, В. Корсун, Л. Трофіменко) тощо.

Проведений системний аналіз науково-методичних праць свідчить, що різні фахівці використовують під час корекційної роботи дихальні вправи. Логопеди використовують різні дихальні вправи, спеціальні комплекси для розвитку мовленнєвого дихання, координованості носового вдиху та ротового видиху, збільшення об'єму та спрямованості струменю видихуваного повітря (С. Коноваленко, О. Мілевська, О. Ревуцька, Ю. Рібцун, Н. Савінова, Л. Трофіменко та ін.). Але одночасно, практично відсутні методичні матеріали, вправи дихальної гімнастики, спрямовані на удосконалення мовленнєвого дихання у дітей із заїканням засобами оздоровчої фізичної культури, які б могли одночасно з логопедом впливати на провідне мовленнєве порушення. Актуальність проблеми, її наукове та практичне значення, брак теоретичної й методичної розробки зумовили вибір теми магістерського дослідження – **«Особливості використання дихальних вправ при корекції заїкання у дітей дошкільного віку»**.

Мета дослідження: розробити, науково обґрунтувати та експериментально перевірити комплекс вправ дихальної гімнастики, як засобу розвитку мовленнєвого дихання дітей із заїканням дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – мовленнєве дихання дошкільників із заїканням.

Предмет дослідження – використання дихальних вправ як засіб корекції мовленнєвого дихання у дітей з заїканням.

Гіпотеза дослідження: Передбачаємо, що розроблений комплекс вправ дихальної гімнастики сприятиме розвитку мовленнєвого дихання у дітей із заїканням дошкільного віку.

Для реалізації поставленої мети було окреслено такі **завдання дослідження:**

1. З'ясувати ступінь розробки досліджуваної проблеми у загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі.

2. Емпірично вивчити рівень сформованості мовленнєвого рівня у дітей дошкільного віку із заїканням.

3. Обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методіку формування етапу дослідження.

4. Розробити методичні рекомендації щодо використання дихальних вправ при корекції заїкання у дітей дошкільного віку.

Методи дослідження: аналіз, систематизація, порівняння та узагальнення різних поглядів на досліджувану проблему в галузі спеціальної освіти з метою визначення науково-теоретичних, методологічних засад здійснення комплексного колекційного процесу, стану розробленості проблеми та перспективних напрямів її розв'язання; емпіричні: аналіз анамнестичних даних, психолого-педагогічний аналіз (анкетування, спостереження) з метою виявлення особливостей мовленнєвого дихання дошкільників із заїканням; аналіз бесід, опитування фахівців з метою визначення стану особистісної та професійної готовності до роботи з дітьми цієї категорії (фізичних терапевтів, реабілітологів); психолого-педагогічні експерименти констатувального та формувального характеру; методи обробки даних: якісний аналіз та кількісна обробка результатів експерименту за допомогою методів статистики.

Експериментальна база дослідження. ДНЗ №3 «Усмішка» компенсуючого типу м. Кам'янець - Подільський Хмельницької області;

Заклад дошкільної освіти №15 «Джерельце» м. Кам'янець – Подільський Хмельницької області; Заклад дошкільної освіти №16 «Вишиванка» м. Кам'янець – Подільський Хмельницької області;

Теоретична значущість полягає в здійсненні анатомо-фізіологічного аналізу механізмів мовленнєвого дихання у дітей дошкільного віку з заїканням.

Практичне значення полягає у емпіричному вивченні рівня сформованості мовленнєвого дихання у дітей дошкільного віку із заїканням, обґрунтуванні та аналізу методики констатувального етапу дослідження.

Апробація результатів дослідження. Основні результати кваліфікаційної роботи магістра обговорювались на науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: Робота висвітлена у статті «Особливості використання дихальних вправ при корекції заїкання у дітей дошкільного віку», ORCID

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження було зроблено наступні висновки.

У результаті ґрунтовного аналізу загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури було визначено та схарактеризовано типи дихання людини: фізіологічного та мовленнєвого, його анатоμο-фізіологічні механізми. З'ясовано, що під час розвитку мовлення формується специфічний «мовленнєвий» механізм дихання, який складається з системи довільних психомоторних реакцій, тісно пов'язаних з опануванням усним мовленням. Якщо мовленнєве дихання в онтогенезі формується у дітей без відхилень у розвитку спонтанно в міру становлення мовленнєвої функції, то у дітей з заїканням воно розвивається порушено.

В процесі мовленнєвого висловлювання у них спостерігаються затримки дихання, судомні скорочення м'язів діафрагми і грудної клітини, додаткові вдихи, відзначається недостатній обсяг вдихуваного повітря перед початком мовленнєвого висловлювання, а також укорочено і нераціонально використовується мовленнєвий видих. Промовляння окремих слів відбувається в різні фази дихання – як на вдиху, так і на видиху. Відповідно, постає питання розробки та обґрунтування комплексу вправ дихальної гімнастики для дітей з заїканням дошкільного віку, який можна використовувати не тільки під час проведення логопедичних занять, а й занять з фізичного виховання. Цей комплекс вправ дихальної гімнастики повинен сприяти розвитку, в першу чергу, фізіологічного дихання, а на його основі – мовленнєвого. Для цього нам потрібно дослідити стан сформованості мовленнєвого дихання в обраній категорії дітей, про що буде подано в наступному розділі.

Характер мовленнєвого дихання підпорядкований внутрішньому мовленнєвому програмуванню, а саме – семантичному, лексикограматичному та інтонаційному наповненню мовленнєвого висловлювання. За результатами

опрацювання спеціальної логопедичної літератури схарактеризовано особливості мовленнєвого дихання при порушеннях мовлення. Визначено, що у всіх категорій дітей з порушеннями мовлення: фонетико-фонематичним недорозвитком, загальним недорозвитком мовлення, заїканням виявляється не сформованість мовленнєвого дихання. У дітей з тяжкими порушеннями мовлення – загальним недорозвитком мовлення різного рівня мовленнєвого розвитку окрім мовленнєвого, не сформованість фізіологічного типу дихання.

Ступінь розробки досліджуваної проблеми у загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі достатній. В зазначеній літературі ґрунтовно визначено прийоми розвитку мовленнєвого дихання у дітей з порушеннями мовлення. При цьому акцентуація зроблена, переважно, на логокорекційній роботі. Провідним прийомом роботи обрано дихальну гімнастику. Найпоширеними є методики, спрямовані на відновлення дихальної функції: диференціація ротового і носового видиху у дітей з ринолаліями А. Іпполітової; зняття напруги з м'язів всього тіла і органів артикуляції у заїкуватих дітей; оздоровлюючі і лікувальні методики О. Стрельнікової; образна гімнастика за М. Норбековим тощо.

На констатувальному етапі дослідження нами було визначено показники сформованості мовленнєвого дихання у дітей дошкільного віку з заїканням: визначення типу дихання, вивчення рівня сформованості у дітей ротового видиху, рівня сформованості диференційованого вдиху та видиху ротом та носом, рівень сформованості фонаційного дихання. Та обґрунтовано критерії цих показників: кожен показник оцінювався від 1 до 4-х балів. Окремо було розроблено та обґрунтовано рівні сформованості мовленнєвого дихання: високий, достатній, середній і низький.

На констатувальному етапі дослідження було отримано наступні результати вивчення рівня сформованості дихання у дошкільників з заїканням та їх однолітками з нормо-типовим розвитком. Проведене дослідження дозволяло виявити, що у дошкільнят з заїканням у порівнянні з їх однолітками з нормотиповим мовленнєвим розвитком знижений обсяг

повітря в легенях, що ускладнює розвиток нижньо-грудинного (діафрагмального) типу дихання, мовленнєве дихання порушується при виконанні простих мовленнєвих завдань і характеризується нераціональним використанням видиху, перериванням мовленнєвого видиху для додаткового вдиху, відсутністю раціонального співвіднесення фази видиху і реалізації артикуляційної програми висловлювання.

При порівнянні отриманих результатів в найбільшій кількості спостережень у дітей при нормотиповому розвитку мовлення в спокійному стані був виявлений переважно нижньореберний тип дихання – 65 %. У дітей з заїканням переважав поверхневий тип дихання – 56%: При цьому, тільки 44 % дітей з заїканням мали наближений до фізіологічної норми грудинний тип.

До експериментальної роботи було залучено дітей дошкільного віку з нормо типовим розвитком (без порушення мовлення) та дітей з заїканням. Було визначено напрями проведення виявлення рівня сформованості фізіологічного та мовленнєвого дихання в обраній категорії дітей: визначення типу дихання (поверхневий, грудинний, грудинно-черевневий); визначення сформованості вміння диференціювати носовий та ротовий вдих і видих; визначення цілеспрямованості, об'єму та сили видихуваного повітря; виявлення особливостей фонаційного дихання.

За кожним з визначених напрямів було запропоновано виконання завдань.

Критерії оцінок за кожним завданням коливалися від 1 (фонаційне дихання недостатньо сформовано) до 4 (фонаційне дихання сформовано в межах вікової норми) балів.

У ході дослідження було визначено та обґрунтовано рівні сформованості мовленнєвого дихання: високий, достатній, середній і низький, кожному з яких відповідала певна кількість балів.

Методом спостереження визначалися особливості дихання дітей: в спокої і під час мовлення. Візуально визначався характер дихання в спокої: чи дихає дитина носом або ротом. Далі йде робота з вивчення здатності

диференціювати ротовий і носовий видих, сили і цілеспрямованості повітряного струменя і визначення особливостей фонаційного дихання.

У ході констатувального етапу дослідження було отримано наступні результати.

Дошкільнятам з заїканням властива аритмічність дихання, розкоординація вдиху і видиху, слабка повітряний струмінь, в свою чергу, на тлі цих порушень страждає плавність мовлення. Через часті паузи, необхідні для добору повітря, втрачається розуміння сказаного. Іноді фразу вони починають вимовляти в момент повного видиху і в процесі вдиху. У ці моменти втрачається плавність мовлення.

Логопедичні заняття, на яких відбувається розвиток у дітей мовленнєвого дихання, структуровані наступним чином:

- Постановка діафрагмального типу дихання і формування тривалого ротового видиху;
- диференціація ротового і носового видиху;
- власне розвиток повноцінного мовленнєвого дихання.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє виявити, що у дошкільнят з заїканням у порівнянні з їх однолітками з нормотиповим мовленнєвим розвитком знижений обсяг повітря в легенях, що ускладнює розвиток нижньо-грудинного типу дихання, мовленнєве дихання порушується при виконанні простих мовленнєвих завдань і характеризується нераціональним використанням видиху, перериванням мовленнєвого видиху для додаткового вдиху, відсутністю раціонального співвіднесення фази видиху і реалізації артикуляційної програми висловлювання. Постає питання щодо продовження роботи з удосконалення комплексу вправ дихальної гімнастики, які можна застосовувати не тільки у ході логокорекційної роботи з обраною категорією дошкільників. Цей комплекс вправ повинен впливати в першу чергу на формування фізіологічного типу дихання, а на його основі сприяти розвитку мовленнєвого (фонаційного) дихання.

На формувальному етапі дослідження було розроблено, обґрунтовано та експериментально перевірено комплекс вправ дихальної гімнастики як засобу розвитку мовленнєвого дихання у дошкільників з заїканням. Унікальність цього комплексу вправ в тому, що він призначений для корекційної роботи різними фахівцями: вчителя-логопеда, дефектолога, фахівця з лікувальної фізкультури, вихователя з фізичного виховання. Вправи експериментального комплексу підібрані таким чином, що першочергово впливають на формування фізіологічного типу дихання, а на його основі – фонаційного і мовленнєвого. У ході формувального етапу дослідження було визначено та обґрунтовано методологічну основу запропонованого експериментального комплексу вправ дихальної гімнастики, організацію його впровадження. Було визначено п'ять етапів корекційно-розвивальної роботи. Надані методичні рекомендації фахівцям.

На формувальному етапі дослідження було визначено контрольну та експериментальну групи куди було залучено дошкільників з заїканням, виявлення особливостей мовленнєвого дихання який здійснювалося на констатувальному етапі дослідження. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок про ефективність використання експериментального комплексу вправ дихальної гімнастики на формувальному етапі дослідження: підвищення рівня сформованості як фізіологічного так і мовленнєвого (фонаційного) дихання у дітей з заїканням ЕГ. Додаткове залучення фахівців ЗДО до корекційно-розвивальної роботи з обраною категорією дітей сприяло збільшенню кількості дітей з достатнім та середнім рівнем сформованості як фізіологічного так і мовленнєвого (фонаційного) типу дихання та одночасне зменшення кількісних показників з низьким рівнем сформованості. Серед дітей КГ показники рівнів сформованості зазначених типів дихання суттєво не відрізнялися від показників констатувального етапу дослідження

За результатами формувального етапу дослідження було розроблено та обґрунтовано методичні рекомендації щодо використання комплексу вправ

дихальної гімнастики в комплексній корекційній роботі з обраною категорією дітей призначені фахівцям: вчителям-логопедам, інструкторам з лікувальної та фізичної культури, вихователям, батькам. Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо в розробці та експериментальній перевірці аналогічного комплексу вправ дихальної гімнастики для немовленнєвих дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусишина Л. До питання про диференційну діагностику в логопсихології. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2013. № 4. С. 23-27.
2. Андрусишина Л. Є. Особливості інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08. Київ, 2012. 283 с.
3. Андрусишина Л. Є. Психологічні характеристики загальнофункціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ. Теорія і практика сучасної логопедії : збірник наукових праць. Київ, 2007. С. 18 – 23.
4. Андрусьова І. В. Розвиток мовлення дітей 6-річного віку з загальним недорозвитком мовлення в процесі ознайомлення з природою : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» . Одеса, 2010. 20 с.
5. Артюшкіна Л. М. Мовленнєва компетентність. як складова комунікативного процесі державних службовців. – URL : <https://doi.org/10.31865/2414-9292.11.2019.197219> (дата звернення: 15.08.2023).
6. Базима Н. В. Методика обстеження комунікативної активності старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення [Електроннийресурс] *Логопедія*. 2016. № 8. С. 3–14. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2016_8_2 (дата звернення: 18.07.2023).
7. Беденко Є. Р. Ознаки заїкання у дітей. *Інтеграція науки і практики в умовах модернізації корекційної освіти України*: збірник наукових праць. Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2014. 276 с.
8. Белова О. Б. Характеристика особливостей розвитку психічних процесів у дітей з нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, Ч. II*. 2010. № 10 (197). С. 92–99.

9. Берник Т.Л. Розвиток диференційованих форм логопедичної допомоги дітям з мовленнєвими вадами в Україні (1945–2000): дис. на здоб. наук. ступ. канд.пед.наук. 13.00.03 Київ. 2006, 336 с.
10. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Х. : Вид-во «Ранок», 2011. 176 с. (Дошкільна освіта).
11. Боряк О. В. Корекція просодичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з дизартрією. Суми : Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. 192 с.
12. Баранець І. & Пахомова Н. Особливості порушення комунікативних мінь у дітей старшого дошкільного віку з порушенням мовлення. *Науковий часопис НПУ ім. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*: збірник наукових праць / М-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. 185 с. Випуск 39. С. 19 – 24.
13. Белова О. Б. Психолого-педагогічні умови запобігання агресії у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03.; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2013. 20 с.
14. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2011. 176 с.
15. Богачук Ю. В. Теоретико-методологічні засади розвитку мовлення дітей із загальним недорозвитком мовлення засобами художньої літератури [Електронний ресурс]. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ, 2015. Вип. 29. С. 16–21. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2015_29_5 (дата звернення: 12.09.2023).
16. Бондаренко Н.А. Механізм загального недорозвитку мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ, 2014. Вип. 28. С. 23–26. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_28_7 (дата звернення: 02.09.2023).

17. Боряк О. В. До проблеми визначення системного недорозвитку мовлення [Електронний ресурс]. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ, 2015. Вип. 29. С. 21–27. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2015_29_6 (дата звернення: 16.08.2023).

18. Брушневська І.М. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 1. С. 70–75.

19. Винокур А. С. Подолання мовленнєвого недорозвитку дітей молодшого шкільного віку : посібник. Київ : Освіта, 1997. 143 с.

20. Виправлення вад мовлення у дошкільників / упор. В. Л. Чайко. Київ : Шкільний світ, 2009. 12 с.

21. Гаврилова Н. С. Система порушень фонетичною боку мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 27

22. Голуб Н. М. Труднощі формування навичок мовленнєвого аналізу та синтезу в молодших школярів з нормальним мовленнєвим розвитком та порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 22. С.41–46.

23. Загальне недорозвитку мовлення. *Логопедія : підручник* / [за ред. М. К. Шеремет. 2-е вид., перероб. та допов. Київ, 2010. С. 234–296.

24. Ільїна Н. В. Формування образного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2011. 20 с.

25. Ільїнана Н. В. Особливості образного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2010. № 3. С. 27-30.

26. Колишкін О. В. Психолого-педагогічна характеристика дітей з мовленнєвими порушеннями. Корекційна освіта. Вступ до спеціальності : навч. посіб. для студентів ВНЗ. Суми, 2013. С. 175–183.
27. Конопляста С.Ю., Сак Т.Б. Логопсихологія : навчальний посібник / за ред. М.К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 293 с.
28. Корсун В. А. & Денисяк О.М.& Базима Н.В. Корекція мовленнєвих порушень у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення засобами логоритміки [Електронний ресурс]. *Логопедія*. 2017. № 10. С. 21–40. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2017_10_5 (дата звернення: 04.09.2023).
29. Купчак О. М. Корекція мовлення у дітей зі складними психофізичними розладами засобами логоритміки. Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. 2009. Вип. XII. С. 304–307.
30. Корсун В. А. & Денисяк О.М.& Базима Н.В. Логоритміка як засіб корекційного впливу на особистість дитини із загальним недорозвиненням мовлення. *Логопедія*. 2016. № 9. С. 36–50. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2016_9_7 (дата звернення: 04.09.2023).
31. Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 672 с.
32. Логопедія. Підручник. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.
33. Логвинова Л. Л. «Особливості взаємозв'язку логопеда та батьків у процесі корекції ЗНМ у дітей дошкільного віку». Київ : Освіта, 2010. С. 189–193.
34. Методичний посібник по реабілітації мовнорухових, мімічних і вокальних аналізаторів людини та профільних хворих у період удосконалення та розвитку мови. Вінниця; Хмельницький : ЦНТЕТ, 2005. 32 с.
32. Логопедія, її предмет, завдання і методи. Основні форми і види мовленнєвих порушень : підручник / [за ред. М. К. Шеремет]. 2-е вид., перероб. та допов. Київ, 2010. С. 3–17, 56–57.

33. Липа В. Психологические основы педагогической коррекции. Славянск, 2000. 309 с.
34. Марцун Н.М. «Формування емоційно-оцінюючої лексики старших дошкільників з ЗНМ». Київ : Освіта, 2011. С. 145-154.
35. Мартиненко І.В. Логопсихологія : курс лекцій : навчальний посібник. Київ : ДАІ, 2014. 100 с.
36. Марченко І. С. & Дудка О.О. Особливості комунікативного розвитку дітей середнього дошкільного віку із заїканням[Електронний ресурс]. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ. 2015. Вип. 29. С. 60–66. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2015_29_13(дата звернення: 18.09.2023).
37. Марченко І. С. & Швалюк А.Ю. Особливості мовленнєвої активності дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення [Електронний ресурс]. *Логопедія*. 2015. № 6. С. 51 – 58. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2015_6_9 (дата звернення: 17.09.2023).
38. Мілевська О. П. До питання формування зв'язних висловлювань в учнів із заїканням [Електронний ресурс]. *Логопедія*. 2011. № 1. С. 45–50. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2011_1_13 (дата звернення: 08.09.2023).
39. Нікіщенко Г. В. Підготовка дітей з вадами мовлення в компенсуючому дитячому садку (групі). *Дитячий садок*. 2005.№ 35.С. 12–16.
- 40 . Овчиннікова Т. С. Музыка, ритм і співи в логопедичній роботі: методичний посібник для логопедів, учителів, вихователів і музичних керівників загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів. Кременчук : Християнська Зоря, 2009. 83 с.
41. Пінчук Ю.В.& Породько М.І. Система фізичної реабілітації дітей старшого дошкільного віку із заїканням. – URL : <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/SYSTEMA-FIZYCHNOYI-REABILITATSIYI-DITEY-STARSHONO-DOSHKIL-NOHO->

[VIKU-IZ-ZAHAL-NYM-NEDOROZVYNENNYAM-MOVLENNYA-.pdf](#) (дата звернення: 19.09.2023).

42. П'яткова Н. Г. Формування граматичної будови мовлення в дітей старшого дошкільного віку із заїканням. *Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації* : матеріали І Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (14 лютого 2017 року, м. Суми). Суми : ФОП Цьома С.П., 2017. С. 99–102.

43. Пахомова Н. Г. Діагностика мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі: навчально-методичний посібник. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2009. 107 с.

44. Пахомова Н. Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». К., 2006. 20 с.

45. Піроженко Тамара. Мовлення дитини : Психологія мовленнєвих досягнень дитини. К. : Главник, 2005. 112 с.

46. Плиска О. І. Фізіологія вищої нервової діяльності та сенсорних систем : Посібник. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 285 с.

47. Притиковська С. Д., Шеремет Б. Г. Вплив координаційних рухів на корекцію мовленнєвих порушень в дітей з загальним недорозвитком мовлення. Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. 2019. Вип. XII. С. 327 - 330.

48. Пищалка Я. О. Конспекти логоритмічних занять для дітей дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2009. 188 с.

49. Рібцун Ю. В. Віршики, картинки, звуки для забави і науки. Фонетико-фонематична компетентність дошкільника (у двох частинах) : альбом для ігор-занять з дітьми 3–6 років. Харків: Видавнича група «Основа», 2013. 176 с.: іл. (Серія «Мовленнєва полікомпетентність дошкільника»).

50. Рібцун Ю. Використання ігрових прийомів у розвитку артикуляційної моторики молодших дошкільників із ЗНМ. *Дефектологія*. 2008. № 1. С. 11–13.
51. Рібцун Ю. В. Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. К. : ТОВ ВПЦ «Літопис-ХХ». 2010. 36 с.
52. Рібцун Ю. В. Інноваційний підхід до організації та проведення артикуляційної гімнастики в логопедичній групі. *Дошкільна освіта*. 2011. № 3 (33). С. 31–43.
53. Рібцун Ю. В. Ігри для ротика : вправи на розвиток мовлен. Дихання. Дошкільн. виховання. 2007. № 4. С. 28–29.
54. Рібцун Ю. В. Ігри з кольором як засіб корекції ФФНМ у дітей середнього дошкільного віку. *Дефектологія*. 2008. № 4. С. 13–17.
55. Рібцун Ю. В. Концептуальні підходи до організації ігорзанять в умовах логопедичної групи спеціального ДНЗ компенсуючого типу. *Дефектологія. Особлива дитина: навч. та вихов.* 2011. № 4. С. 6–9.
56. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс. К. : Освіта України, 2011. 292 с.
57. Соботович Є. Ф. Концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку. *Дефектологія*. 2002. № 2. С. 2–7.
58. Соботович Є. Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Дефектологія*. 2002. №3. – С. 2-4.
59. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць*. Вип. 4. Київ: Актуальна освіта, 2007. 164 с.
60. Теорія і практика сучасної логопедії : зб. наук. пр. Випуск 3. Київ : Актуальна освіта, 2006. 147 с.

61. Тищенко В. В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років: поради батькам. Київ: Літера ЛТД. 2008. 128 с.: іл.

62. Трофименко Л. І. Теоретичні передумови формування морфологічних знань у школярів із тяжкими порушеннями мовлення. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*: зб. наук. праць. Вип. 8. / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупасвої. Київ : ТОВ «Поліграф плюс», 2015. С.160 – 165.

63. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 104 с. – URL : <https://lib.iitta.gov.ua/9760/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F-2014-D0%A2%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE..pdf> (дата звернення 09.08.2023).

64. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ : Програмно-методичний комплекс. К. : Актуальна освіта, 2007. 120 с.

65. Чередніченко Н. В. Діагностика лінгвістичних здібностей у молодших школярів із порушеннями мовлення при опануванні ними фонетико-графічних умінь та навичок. *Логопедія*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2013. № 4. С. 75–86.

66. Шеремет М. К. Основні закономірності засвоєння рідної мови дітьми раннього віку: нейрофізіологічний аспект / Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Новітні медико-психолого-педагогічні технології діагностики, запобігання і подолання мовленнєвих розладів», 1 – 2 жовт. 2009 р. [Текст]. Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2009. 242 с.

67. Шеремет М. К., Манько М. Науково-теоретичні засади проблеми діагностики і корекції мовленнєвого розвитку в дітей раннього віку. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. Зб. наукових праць. К., 2017. № 8. С. 88.

68. Шеремет М. К., Пахомова Н. Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі : Навчально-методичний посібник. К., 2009. 137 с.

69. Шеремет М.К. Логопедія: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 376 с.

70. Шукшина Л. М. Допомога дітям з мовленнєвими проблемами. Київ: Шкільний світ, 2012. 128 с. URL : <http://www.logoped.in.ua/> (дата звернення: 10.09.2023).